

Study of Values

Een onderzoek naar waardeschattingen bij meisjes van 13 tot 16 jaar uit het L.H.N.O. in 1960, en naar de veranderingen in deze waardeschattingen bij dezelfde leeftijdsgroep in 1970.

M. J. SIMMER, psych. drs.

1. Opzet van het onderzoek

Het te bespreken onderzoek uit 1960 was een onderdeel van een uitgebreid onderzoek, verricht door het Psychologisch Instituut van de R.U. Leiden bij het Katholiek lager nijverheids-onderwijs voor meisjes, in opdracht van het K.P.C. afdeling H.N.O. Het strekte zich uit over 8 scholen, verspreid over het land, die te zamen een verantwoord sample vormden van alle scholen van deze soort in Nederland. De ppn waren 200 leerlingen van het eerste schooljaar, die aan het begin van hun opleiding onderzocht zijn, en 200 leerlingen van het tweede jaar, die aan het einde daarvan onderzocht zijn. Als controlegroepen dienden o.a. overeenkomstige leeftijdsklassen van niet-Katholieke huishoudscholen, nl. een Openbare en een Prot. Christ. school¹. Gezien de grote veranderingen in het denken en doen van de jeugd in de laatste 10 jaar, heb ik dit onderzoek in 1970 op dezelfde scholen herhaald en uitgebreid door er ook het derde jaar van het L.H.N.O., de z.g. assistentenklassen, bij te betrekken.

—Voor het onderzoek naar de waardeschattingen is gebruikt een schriftelijke test, de Study of Values². De daarbij behorende vragenlijst gaat uit van de bekende theorie van Spranger³, waarin hij komt tot 6 ideaaltypen: de theoretische, economische, sociale, politieke, esthetische en de religieuze mens. In een later verschenen werk komt Spranger tot 8 'Lebensformen', door aan de 6 bekende typen toe te voegen: zij die in hun lichamelijk gevoel opgaan en het ethische, het 'Fichte'-type⁵. De Study of Values van Allport c.s., voor het eerst verschenen in 1931 en 20 jaar later, in 1951 in een herziene versie uitgegeven,

erkent dat Sprangers indeling en de daarop gebouwde test een wat geflatteerde kijk op de menselijke natuur veronderstelt. Niet alleen is er geen plaats voor de amorfe, de waarden-loze typen, maar ook zijn er de meer driftmatige waarden niet in opgenomen². Verder is de test gestandaardiseerd op een studentenpopulatie en draagt daarvan in de gebruikte items duidelijk het stempel. Voor het onderhavige onderzoek zijn de items uit Allports test door Jaspars vertaald en aangepast in voor de ppn toegankelijke begrippen en situaties (¹ bijlage IV). Bovendien werd de test uitgebreid met Sprangers bovenvermelde zevende waarde: — zij die in hun lichamelijk gevoel opgaan —. Deze uitbreiding zou, speciaal betreffende meisjes in de puberteitsjaren, een wezenlijk en belangrijk gebied kunnen bestrijken. De resultaten hebben deze veronderstelling volledig waar gemaakt.

Ofschoon de door deze typen aanschouwelijk gemaakte waarden in het mensenleven het karakter dragen van gedachteconstructies, en zij door Spranger ook zo bedoeld zijn, was het toch zijn bedoeling deze typen als voortkomend uit de observatie van het werkelijke leven voor te stellen, zoals hij uitdrukkelijk zegt in zijn voorwoord van de 2e oplage van het aangehaalde werk: 'aber darauf lege ich Gewicht, dasz nichts in den folgenden Blättern bloss speculativ oder bloss konstruiert ist; alles verdankt seine Einordnung der täglichen treuen Beobachtung des wirklichen Lebens' (⁴ p. 391). Voor zover Sprangers typen op theoretische constructies berusten zijn het ideaaltypen, zegt Rümke, maar de betekenis voor de geesteswetenschappen en voor de psychologie berust daarop, dat men daarmee over een aantal modellen beschikt,

waaraan men de empirische persoonlijkheden kan toetsen. Deze toetsing is nu datgene wat in het te bespreken onderzoek is gebeurd (⁶ p. 196).

Wat we met deze test menen te meten is het interesse- en waardengebied, wat we zouden kunnen noemen de bovenbouw van het karakter, waarvan de onderbouw nauw verwant is aan het temperament. Het verband tussen boven- en onderbouw is geenszins lineair, er bestaat een zekere onafhankelijkheid tussen boven- en onderbouw. De bovenbouw kenmerkt zich door een grotere mate van bewustheid en een geringere permanentie, vergeleken met het temperament⁷. Chorus wijst er op dat men de waardentheorie van Spranger goed kan gebruiken als een indeling van de sentimenten, die ook tot de bovenbouw van het karakter behoren (o.c. p. 194). Sentimenten worden vervolgens omschreven als sterke gevoelsdisposities die tot uiting komen in een overheersende belangstelling voor bepaalde ideeën, dingen en waarden. Men zou ook deze kunnen omschrijven als interessen. Wiegiersma, die een belangrijke studie wijdde aan het onderzoek van interessen, omschreef deze als die aspecten van de motivatie, die bestaan uit bewust beleefbare (semi-) permanente gerichtheden op bepaalde categorieën van emotioneel stimulerende en tot actie uitlokkende situaties⁸.

De test telt voor ieder van de 7 waardegebieden 12 items, dus in totaal 84 items. Elke vraag telt 2 items. Als voorbeeld volgt hier: Welk vak vind je op school belangrijker, a. Nederlands; b. Godsdienst. Bij de instructie wordt gezegd: je

moet kiezen welk antwoord je het beste vindt. Is dat antwoord a, dan geef je op het antwoordformulier 3 punten voor a en 0 punten voor b. Vind je beide antwoorden goed, maar b iets beter dan a, dan geef je 2 punten voor b en 1 punt voor a. De twee antwoorden krijgen dus samen altijd 3 punten. Er worden dan enkele voorbeelden buiten het testformulier gegeven. Daar de scores onderling afhankelijk zijn, een hoge score voor één waarde noodzakelijk ten gevolge heeft een lage score voor een andere waarde, wordt door deze test alleen de relatieve belangrijkheid van de waarden t.o.v. elkander vastgesteld, maar wordt niets uitgedrukt omtrent de absolute sterkte van een waardegebied. De kennis van de rangorde in de 7 gegeven waardegebieden en de verschuivingen die in deze rangorde in de loop van de twee, resp. drie schooljaren optreden, kunnen een belangrijke bijdrage leveren voor het begrijpen van deze meisjes in deze schooljaren, die samenvallen met hun puberteitsjaren. De veranderingen die er in deze rangorde na tien jaren hebben plaatsgevonden kunnen een bijdrage leveren voor het begrijpen van de veranderingen die er in hun waardesysteem tussen 1960 en 1970 hebben plaats gevonden.

2. Resultaten van het onderzoek

Gebruikte afkortingen: S = sociale waarde, L = lichamelijke, R = religieuze, T = theoretische, E = economische, P = politieke, A = aesthetische waarde.

Tabel 1

Gemiddelde score per waarde (M) van de R.K. scholen met rangorde (R).

	S	L	R	T	E	P	A	
M	22,27	22,17	20,16	14,61	17,00	15,14	14,74	1960
R	1e	2e	3e	7e	4e	5e	6e	1e leerjaar
M	22,35	22,54	18,35	15,29	16,61	15,15	15,60	
R	2e	1e	3e	6e	4e	7e	5e	2e leerjaar
M	22,53	21,97	16,33	19,33	16,76	15,56	13,52	1970
R	1e	2e	5e	3e	4e	6e	7e	1e leerjaar
M	22,71	22,61	15,54	19,27	17,37	14,93	13,64	
R	1e	2e	5e	3e	4e	6e	7e	2e leerjaar
M	22,51	22,67	13,68	20,57	16,99	14,79	14,55	
R	2e	1e	7e	3e	4e	5e	6e	3e leerjaar

Gemiddelde score per waarde (M) van de P.C. school met rangorde (R)

	S	L	R	T	E	P	A	
M	22,7	22,7	18,9	14,6	17,3	14,1	15,8	1960
R	1,5	1,5	3e	6e	4e	7e	5e	1e leerjaar
M	25,6	21,6	19,7	15,5	18,7	12,8	15,6	
R	1e	2e	3e	6e	4e	7e	5e	2e leerjaar
M	22,86	22,46	17,00	17,80	15,06	17,86	12,93	1970
R	1e	2e	5e	4e	6e	3e	7e	1e leerjaar
M	21,94	21,31	16,00	19,36	16,84	16,89	13,63	
R	1e	2e	6e	3e	5e	4e	7e	2e leerjaar
M	23,47	20,17	16,00	18,70	16,41	14,17	17,05	
R	1e	2e	6e	3e	5e	7e	4e	3e leerjaar

Gemiddelde score per waarde (M) van de openbare school met rangorde (R)

	S	L	R	T	E	P	A	
M	24,3	22,7	16,1	17,7	16,6	15,6	12,7	1960
R	1e	2e	5e	3e	4e	6e	7e	1e leerjaar
M	25,6	22,3	15,3	15,1	15,5	14,9	16,7	
R	1e	2e	5e	6e	4e	7e	3e	2e leerjaar
M	22,93	22,56	14,43	19,93	18,00	15,62	12,50	1970
R	1e	2e	6e	3e	4e	5e	7e	1e leerjaar
M	21,40	22,70	13,20	21,30	16,95	15,60	14,85	
R	2e	1e	7e	3e	4e	5e	6e	2e leerjaar
M	23,00	22,00	12,00	18,71	17,71	15,57	17,00	
R	1e	2e	7e	3e	4e	6e	5e	3e leerjaar

In 1960 staan de sociale, lichamelijke en religieuze waarden in alle eerste klassen van de R.K.-scholen het hoogst genoteerd. In de 4 geïndustrialiseerde leefcentra uit het sample van 8 scholen daalt de religieuze waarde van de eerste naar de tweede klas. In de 4 dorpsscholen blijft de religieuze waarde op hetzelfde peil staan. In de 4 industriecentra heeft op het eind van het tweede jaar de lichamelijke waarde rangnummer 1, in de 4 dorpen heeft dan de sociale waarde rangnummer 1. We mogen hieruit de conclusie trekken dat het waardensysteem van de leerlingen meer door het leefmilieu dan door de school gevormd wordt. De stad heeft blijkbaar een stimulerende invloed op de waardering van het lichamelijke en een negatieve invloed op de waardering van het religieuze. De Prot. Christ. school geeft dezelfde rangorde in waardering van de sociale, lichamelijke en religieuze waarde te zien als de gemiddelde scores van de R.K.-scholen.

De theoretische waarde behoort zowel op de R.K.-scholen als op de P.C.-scholen tot de laagst

genoteerde, maar er is een kleine stijging van het eerste naar het tweede leerjaar.

De Openbare school komt in zoverre met de R.K.- en de P.C.-scholen overeen, dat ook daar de lichamelijke en sociale waarden het hoogst in rangorde staan, de religieuze waarde wordt hier echter duidelijk lager, en de theoretische waarde duidelijk hoger gewaardeerd.

Het onderzoek in 1970 leverde aanmerkelijke verschillen op vergeleken met het onderzoek van 10 jaar eerder. Doordat ik beide onderzoeken heb uitgevoerd zag ik dit reeds voorspeld in het uiterlijk van de leerlingen. De kleding van de meisjes in de stad en op het platteland vertoonde nu nog maar weinig verschillen en was overal min of meer hip. Ook ten aanzien van de docenten was dit mutatis mutandis het geval. In een kleine plaats ontmoette ik een jonge leraar met baard, pijp, zwarte trui en om het middel een koperen ketting. Hij was zo sterk in uiterlijk afwijkend van de oudere leraren op zijn school dat dit in 1960 onmogelijk zou zijn geweest.

De waardering van de religieuze waarde is in 1970 in alle eerste en tweede klassen, zowel op de R.K.-scholen als op de P.C. en O.S., dat is in totaal 20 klassen, zonder uitzondering gedaald. Deze daling is statistisch zeer significant. Van de eerste naar de tweede en van de tweede naar de derde klas daalt telkens de gemiddelde score voor de religieuze waarde, een verschijnsel dat we in 1960 alleen in de R.K.-stadshuishoudscholen zagen optreden. Deze daling van de gemiddelde score voor de religieuze waarde bij het ouder worden van de leerlingen treedt in 1970 op in 17 van de 20 klassen. Ook deze daling is statistisch significant. We hadden deze daling van de religieuze waarde vergeleken met 1960 verwacht, maar de duidelijkheid ervan verraste ons. Wel moeten we hier noteren dat de Prot. Christ. scholen en de Openbare scholen ieder door slechts één school vertegenwoordigd waren.

De waardering voor het theoretische, dat is alles wat met boeken en informatie en zelfstandig oordelen samenhangt, is in alle eerste en tweede klassen, dat is in totaal 20 klassen, zonder uitzondering sterk gestegen. Ook deze stijging is statistisch zeer significant. Deze stijging hadden we niet verwacht.

3. Poging tot verklaring

Wanneer we deze verschuivingen in waardeschatting tussen 1960 en 1970 kunnen verklaren, zou ook iets betreffende de mentaliteit en de gedragingen van deze meisjes in 1970 duidelijker kunnen worden. Een poging tot verklaring is van drie zijden ondernomen.

3.1. Ten eerste is op enkele scholen met de derde klassen, meisjes van 15 à 16 jaar, na het onderzoek een gesprek gevoerd over de bedoeling van dit onderzoek. Op de vraag of de leerlingen dachten dat de belangstelling voor alles wat met boeken, met weten en met informatie te maken heeft, in 10 jaar zou zijn gedaald, gelijk gebleven of gestegen, was het antwoord bijna unaniem, en dat op elke school: 'gestegen'. Op de vraag: 'waarom', kwamen na lang nadenken de volgende antwoorden:

- je hoort tegenwoordig meer dan vroeger door de t.v. en de radio,
 - je gelooft niet alles wat je vader en moeder je zeggen, je wilt het zelf ook uitzoeken,
 - we leren tegenwoordig langer dan vroeger.
- In deze antwoorden zitten twee tijdgebonden milieuargumenten en is één anti-autoriteitsargument aanwezig.

Op de vraag of de leerlingen dachten dat de belangstelling voor alles wat met godsdienst of met de bijbel te maken heeft in 10 jaar zou zijn gedaald, gelijkgebleven of gestegen, was het antwoord met een enkele uitzondering, en dat op elke school: 'gedaald'. Op de vraag waarom kwamen vrij vlot de volgende argumenten:

- er wordt geen godsdienstles meer gegeven,
- je hoeft niet meer 's zondags naar de kerk,
- je hoeft niet meer te biechten,
- je hoeft niet alles te geloven wat in de bijbel staat,
- in de bijbel staan veel sprookjes,
- er zijn priesters die gaan trouwen,
- je gelooft niet meer alles wat ze zeggen, je wilt ook weten waarom,
- de mensen hebben het te goed, daarom bidden ze niet meer.

Ook in deze antwoorden zitten tijdgebonden milieuargumenten (de eerste drie) en anti-autoriteitelementen (de volgende vier). Het antwoord: 'de mensen hebben het te goed, daarom bidden ze niet meer', kwam in één klas als laatste antwoord van een tijdens de discussie stil kind, dat na dit antwoord door de andere leerlingen met wat verwondering bekeken werd.

Op grond van deze antwoorden zou ik willen stellen, dat het loslaten van religieuze tradities en het zich kritisch opstellen tegenover ook godsdienstige autoriteit (de bijbel, de priesters) voor de leerlingen een religieus vacuüm geschapen heeft, dat nadelig werkt op de waardering van het religieuze. Traditie en autoriteit zijn in de opvoeding altijd vaste gegevenheden geweest. Volwassenwording vereist een zich zelfstandig opstellen tegenover traditie en autoriteit, maar het komt mij voor dat de geleidelijkheid in dit aspect van het volwassenworden verdwenen is, en dat daarvoor een sprongsgewijze en verwar-

ring-brengende volwassenwording in de plaats gekomen is.

3.2. Op de tweede plaats hebben we getracht door het bestuderen van de onderlinge betrekkingen der waardeschattingen enige structuur te ontdekken in het waardensysteem van deze leerlingen.

Het feit dat de scores voor de 7 waarden onderling afhankelijk zijn, maakt het strikt genomen niet geoorloofd om correlaties tussen de waarden te hanteren. Wel kan men vragen naar de betrekkelijke mate waarin de verschillende waarden onderling zijn geassocieerd. Hierbij moet men bedenken dat het een aan de test inherent verschijnsel is om in het algemeen negatieve correlaties te produceren. De volgende tabel 2 geeft de correlaties verkregen van een heterogeen sample van 100 vrouwelijke proefpersonen, gegeven door Allport².

Tabel 2

	E	S	P	A	R
T	-.02	-.24	+.02	+.07	-.48
E		-.35	+.18	-.33	-.29
S			-.33	-.40	+.27
P				+.01	-.36
A					-.46

N = 100

Wij hebben van 400 gevallen uit alle onderzochte scholen tetrachorisch de correlaties berekend (⁹,) en kwamen zo tot tabel 3.

Tabel 3

	E	S	P	A	R	L
T	-.17	-.15	-.02	-.26	-.20	-.10
E		-.22	-.02	-.09	-.28	-.09
S			-.16	-.34	+.17	-.31
P				-.21	-.24	-.25
A					-.15	-.15
R						-.16

N = 400

Het meest interesseert ons de betrekking tussen de theoretische en de religieuze waarde, gezien

de grote verschuivingen die er in deze waardegebieden hebben plaats gevonden. De sterkste correlatie uit het onderzoek van Allport is het negatieve verband tussen het religieuze en het theoretische (-.48). Deze tegenstelling vermeldt ook Spranger in zijn *Lebensformen* (4. p. 113.) Een grotere belangstelling voor het weten van het hoe en waarom blijkt samen te hangen met een kleinere belangstelling voor het religieuze. Deze negatieve correlatie is in ons materiaal ook aanwezig, maar is niet zo opvallend sterk (-.20). Sterker is de tegenstelling tussen het politieke, dat is in onze vragenlijst het leiding geven, het organiseren, het zelfstandig optreden en het door prestaties uitblinken enerzijds tegenover het religieuze anderzijds (-.24). Nog sterker is de tegenstelling tussen het economische, dat is in onze vragenlijst het nuttige, het praktische, het geldverdiene en de waardering van de welvaart enerzijds en het religieuze anderzijds (-.28). Uit onze correlatiematrix zien we dat de economische en politieke waarde en de theoretische waarde tegenover de religieuze waarde staan. Vertaald in de levensomstandigheden van deze leerlingen zouden we kunnen zeggen dat het hebben van en verlangen naar geld en (consumptie)goederen, het bezitten of streven naar een min of meer onafhankelijke en uit-stekende plaats, en het hebben of verlangen naar meer informatie en een eigen oordeel te zamen voor deze leerlingen belemmerende factoren zijn voor de waardering van het religieuze in het leven. We zouden hieruit mogen concluderen dat de godsdienstige vorming in een tijd van jeugdemancipatie een bijzonder moeilijke opgave is.

De sociale waarde, die in ons onderzoek zeer hoog genoteerd staat (tabel 1) betekent in onze vragenlijst het helpen met opoffering van eigen tijd en genoeg, het rekening houden met anderen, correleert positief met de religieuze waarde (+.17). Deze positieve relatie vinden we ook bij Allport (+.27) en vermeldt ook Spranger (4.p. 172) wanneer hij opmerkt dat de sociale interesse in zijn zuiverste vorm onzelfzuchtig is en ertoe tendeert sterk tot het religieuze te naderen. Vertaald in onze maatschappij betekent dit dat de interesse van de jeugd en hun actieve deelname

in velerlei sociale acties een gunstige voedingsbodem biedt voor de religieuze vorming. Sterk negatief staat de sociale tendens tegenover de esthetische tendens, in ons materiaal —.34, bij Allport —.40. Ook staat de sociale waarde uitgesproken negatief tegenover de lichamelijke waarde, wat in onze vragenlijst betekent het opgaan in de lichamelijke, hoog waarden van gezondheid, mooi zijn. De meisjes voor wie hun lichamen welzijn, het uiterlijk, hun make-up bijzonder belangrijk zijn, zullen in het algemeen moeilijk warm te krijgen zijn voor sociale acties. Het sociale staat ook negatief tegenover het economische, in ons materiaal —.22 en bij Allport —.35. Wij krijgen uit ons onderzoek een beeld van het sociale type onder de leerlingen, als een wat stoer meisje dat het uiterlijke, het mooie, het bezit van geld en goed vergelijkenderwijs niet zó belangrijk vindt en tendert naar de religieuze instelling.

De lichamelijke waarde, die in ons onderzoek ook hoog genoteerd staat (tabel 1) komt bij Allport niet voor, zodat we geen vergelijkingsmateriaal hebben. Eerder hebben we reeds vermeld dat de lichamelijke waarde in correlatie —.31 tegenover de sociale waarde staat, maar ook blijkt een vrij sterke negatieve correlatie van —.25 met de politieke waarde. We krijgen uit ons onderzoek een beeld van het uitgesproken lichamelijke type onder deze leerlingen, als een meisje dat sterk opgaat in haar belangstelling voor gezondheid en uiterlijk, wat egoïstisch, weinig energiek, een meisje dat niet alleen moeilijk warm te krijgen is voor sociale actie, maar dat ook weinig belangstelling heeft voor het leiding geven, het organiseren, het zelfstandig optreden en het door prestaties uitblinken.

Door de analyse van onze correlatiematrix is ons wel iets duidelijk geworden betreffende de plaats van de religieuze waarde bij deze leerlingen, maar is ons de opvallende plaats en rangorde van de theoretische waarde in 1970 (tabel 1) vergeleken bij 1960 niet duidelijk geworden. De negatieve correlatie van het theoretische met het esthetische, in ons materiaal —.26, bij Allport +.07, kunnen wij niet verklaren.

3.3. Op de derde plaats hebben we getracht door

de analyse van de vragen uit de gebruikte test en de antwoorden daarop wat meer inzicht te krijgen in de religieuze waardeschatting van deze meisjes. Niet alle vragen leverden interessante gegevens op, we hebben daarom alleen die vragen opgenomen die duidelijke verschillen in de uitkomsten geven. Omdat de opmerkelijke daling van de religieuze belangstelling door de aanwezigheid van controlegroepen vergelijkenderwijs kan worden bekeken, hebben we de scores van de vragen die op de hier bedoelde waarden betrekking hebben, telkens voor de 3 groepen: de 8 R.K.-scholen, de Prot. Christ.-school — afgekort P.C. — en de Openbare school — afgekort O.S. — apart gegeven. Van de R.K. scholen hebben wij voor deze vergelijking 150 protocollen gebruikt, van de P.C. school en van de O.S. ieder 50 protocollen. Per vraag worden 3 punten gegeven, dus bij de R.K. scholen is het totaal aantal punten per vraag 450 en bij de controlegroepen 150. We geven telkens het percentage der toegekende punten. N = het aantal protocollen.

Theoretische vs Religieuze waarde

vraag 8 Welke vakken vind je op school belangrijker:

	Nederlands	Godsdienst	
P.C.	72%	28%	N = 50
R.K.	76,7%	23,3%	N = 150
O.S.	90%	10%	N = 50

vraag 21 Als wetenschappelijk zou worden aannemen dat de eerste mensen zich uit de dierenwereld ontwikkeld hebben:

	zou je dan die uit- spraak van de geleerden aannemen	of zou je zoveel moge- lijk aan de voorstelling uit de bijbel vasthou- de den	
P.C.	32%	68%	N = 50
R.K.	61%	39%	N = 150
O.S.	72%	28%	N = 50

Tabel 4

de theoretische vs de religieuze waarde			
P.C.	52%	48%	N = 50
R.K.	69%	31%	N = 150
O.S.	81%	19%	N = 50

Dat de leerlingen van de O.S. voor slechts 10% Godsdienst een belangrijker vak vinden dan Nederlands ligt voor de hand omdat Godsdienst op hun rooster niet voorkomt. Opmerkelijker is dat bij de P.C. school een groter aantal leerlingen Godsdienst belangrijker vindt dan op de R.K. scholen. Nog opmerkelijker is dat bij de leerlingen van de P.C. school de eerbied voor het woord van de bijbel tegenover uitspraken van de wetenschap zoveel groter is dan bij de leerlingen van de R.K. scholen. Een lange traditie van bijbellezen spreekt nog duidelijk in de waardeschatting van de P.C. schooljeugd, zoals het loslaten van traditie duidelijk spreekt uit de waardeschattingen van de R.K. schooljeugd.

Religieuze vs Economische waarde

vraag 28 Als je in de krant het volgende boven een artikel zag staan, welk artikel zou je dan met meer aandacht lezen:

Nederland heeft het Rotterdam is de grootste aantal missionarissen en zendelingen in de wereld

P.C.	59,3%	40,7	N = 50
R.K.	58%	42%	N = 150
O.S.	38,7%	61,3%	N = 50

De tweede vraag betreffende deze tegenstelling geeft geen nadere informatie

Tabel 5

de religieuze vs de economische waarde			
P.C.	61,7%	38,3%	N = 50
R.K.	60,8%	39,2%	N = 150
O.S.	53,7%	46,3%	N = 50

Bij vraag 28 is er geen duidelijke tegenstelling tussen de leerlingen van de confessionele scholen en die van de O.S. t.a.v. de religieuze vs de economische waardering.

Religieuze vs Politieke waarde

vraag 15 In de 80-jarige oorlog is om twee belangrijke zaken gestreden, welke vind je het belangrijkste:

vrijheid van de onafhankelijkheid godsdienst Nederland			
P.C.	44%	56%	N = 50
R.K.	50,2%	49,8%	N = 150
O.S.	33,3%	66,7%	N = 50

De tweede vraag betreffende deze tegenstelling geeft geen nadere informatie

Tabel 6

de religieuze vs de politieke waarde			
P.C.	44,7%	55,3%	N = 50
R.K.	51,5%	48,5%	N = 150
O.S.	43 %	57 %	N = 50

Zoals de traditie van de waardering voor het bijbellezen, in Nederland begonnen bij de reformatie, blijktens vraag 21 nog duidelijk aanwezig is bij de leerlingen van de P.C. school, zo is de traditionele waardering van de vrijheid van godsdienst, in Nederland begonnen na de alteratie, nog steeds aanwezig bij de leerlingen van de R.K. scholen. Het is niet verantwoord om aan deze waardebepalingen een pleidooi te ontleen voor het behoud van de confessionele scholen in het voortgezet onderwijs, omdat we niet kunnen bepalen welk deel van deze waardeschattingen door het huiselijk milieu en welk deel door de school bepaald wordt. In vraag 15 menen we de invloed van de confessionele school duidelijk te onderkennen, daar dit onderwerp voornamelijk in de school ter sprake komt.

Religieuze vs Lichamelijke waarde

vraag 2 Uit de geschiedenis zijn mensen bekend die omwille van de godsdienst hun gezondheid verwaarloosden. Vind je dat:

		goed	niet goed	
P.C.	14,7%	85,3%		N = 50
R.K.	23,3%	76,7%		N = 150
O.S.	12%	88%		N = 50

vraag 39 Als een dokter aan een zendeling of missionaris zegt dat hij voor zijn gezondheid naar het vaderland terug moet gaan, maar er is geen plaatsvervanger, vind je dan:

dat hij moet blijven om zijn taak voort te zetten

dat hij terug moet gaan naar zijn vaderland

P.C.	47,3%	52,7%
R.K.	46%	54%
O.S.	34,6%	65,4%

Tabel 7

de religieuze vs de lichamelijke waarde			
P.C.	31 %	69 %	N = 50
R.K.	34,7%	65,3%	N = 150
O.S.	23,3%	76,7%	N = 50

In de waardering van de ascetische verwaarlozing van de gezondheid omwille van het Godsrijk, in vraag 2, die bij de leerlingen van de R.K. scholen duidelijk groter is dan bij de leerlingen van de P.C. school, zie ik de invloed van een typisch katholieke beschouwing, zoals die bv. sterk sprak uit veel oude hagiografieën.

4. Samenvatting

Samenvattend wat we uit de resultaten van het waardenonderzoek geleerd hebben betreffende de opvallende daling van de religieuze waardering in 10 jaar, door de gesprekken met leerlingen, door het bezien van de onderlinge betrekkingen door waarden in de correlatietabel en door de analyse van enkele vragen uit de gebruikte test, meen ik het volgende te mogen stellen. De toename van de welvaart en de toename van de zelfstandigheid en de kritisch-theoretische instelling van de leerlingen, wat ik eerder samenvatte als de emancipatie van de jeugd, verminderen de waardering van het godsdienstige. Onmiddellijk rijst dan de vraag of met de vermindering van de waardering van het godsdienstige ook de vermindering van de waardering voor het religieuze aangetoond is, m.a.w. of het religieuze in deze vragenlijst samenvalt met het godsdienstige, en wat de religieuze waarde in deze test precies inhoudt. De onderscheiding tussen de religieuze en de godsdienstige waarde en de doorwerking daarvan in deze test is een afzonderlijke studie waard. Ik ga daar in deze samenvatting nog niet op in, beseffende dat

enige uitspraken daarom gerelativeerd moeten worden.

De toename van de theoretische waardeschatting moet waarschijnlijk aan de toename van de algemene informatie in 10 jaar worden toegeschreven. Daarbij moet ook de nadruk gelegd worden op het feit dat sinds 1960, door de invoering van de Wet op het V.O. het aantal uren voor de algemene vakken op de huishoudscholen sterk is toegenomen ten koste van het aantal uren voor de z.g. beroepsvormende vakken. Deze toename in waardering voor het theoretische, bij huishoudschoolleerlingen die per definitie altijd beschouwd zijn als meisjes die niet konden of wilden 'leren', lijkt mij een gunstige factor met het oog op de verwerkelijking van de komende middenschool, waarin de in de oude betekenis van het woord 'verder lerende' en 'niet verder lerende' jeugd enige jaren samen zal leven.

Het godsdienstonderwijs aan de door ons onderzochte jeugd moet een zware opgave zijn wegens de geconstateerde geringe waardering, gevolg van vele tegenwerkende factoren. De positieve samenhang tussen de sociale waarde en de religieuze waarde, én het duidelijk respons van de jeugd in 1970 op allerlei sociale noden, op het lot van slachtoffers van grote rampen en op het lot van de minderbedeelden in het algemeen geeft echter een zeer belangrijke aanwijzing voor het godsdienstonderwijs in deze tijd. Reeds Spranger wees op het verband tussen het religieuze en het sociale (4 p. 172-173:) 'Bei keiner andern Lebensform liegt der Uebergang ins Religiöse so nahe wie bei dem sozialen Menschen', en 'In dem religiös fundierten Erlebnissatz: "Gott ist die Liebe" spricht sich dieser geistige Zusammenhang aus'. De godsdienst zal meer in zijn oervorm, als de leer van de Christelijke naastenliefde overgedragen moeten worden, en zal daardoor meer aansluiting vinden bij de moderne jeugd op de huishoudscholen, waarschijnlijk zelfs bij de moderne jeugd in het algemeen. P. Gieles S. J. komt in een artikelenserie 'Godsdienstonderwijs op Middelbare school'¹⁰ tot een *soortgelijke* conclusie. 'Begrijpelijk is dat hun uitgangspunt niet enigerlei vorm van dogmatiek of bijbel is, maar maatschappelijke situaties en wereld-

problemen. Zij zoeken naar ordening in al die verschijnselen, ze willen ze duiden. In feite zijn ze bezig te ontdekken hoe het Evangelie funktioneert'. Hij stelt zelfs dat jongeren, wanneer zij eenmaal in de juiste sfeer van onderlinge betrokkenheid en wederzijdse communicatie zijn gekomen, 'een ongelooflijk grote en diepe belangstelling blijken te hebben voor God en godsdienst'.

Aangehaalde werken:

1. Het R.K. Nijverheids onderwijs voor meisjes, primaire opleiding - J. M. F. Jaspars - 1961 (niet in de handel).

2. Study of Values - G. W. Allport, Ph. E. Vernon, G. Lindzey - Boston - 1951
3. Lebensformen - E. Spranger - Halle - 1921.
4. Lebensformen - E. Spranger - München - 1965.
5. Psychologie des Jugendalters - Leipzig - 1925.
6. Inleiding in de karakterkunde - H. C. Rümke - Haarlem - 1956.
7. Inleiding in de empirische karakterkunde - A. J. M. Chorus - Leiden - 1958.
8. Belangstellingsonderzoek bij de differentiatie na de L.S. - S. Wiegiersma - Leiden - 1959.
9. Computing diagrams for the tetrachoric correlation coefficient - L. Chesire, M. Saffir, L. L. Thurstone.
10. Godsdienstonderwijs op Middelbare school - P. Gieles S. J. - De Tijd 7-12-14 mrt. 1970.